

Написане мишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ: РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ
(1921 – 1949 РОКИ)*

№ 431

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[30 жовтня 1937]

Paris, le 30-X.

Мій син дорогий! Чула крокі на дворі й збігла подивитись, чи не лист мені. І от, дійсно, твій милий, зворушливий, повний ніжної мудрости, лист з “Au Palace”¹. А телегр[ами] все ще нема! Невже ти від мене не дістав відісланого вранці 28-Х великого білого аркуша в блакитному конверті? Та тепер мені вже телегр[ама] не потрібна. Я одмовила наняти їм наш будинок. Щоб мати зовсім чисте сумління, я консультиувала милу адвокатку, прихильну до лівих ідей, з’ясувала їй справу й вона, не хитаючись а ні хвилини, сказала не віддавати будинку. Головний аргумент – чужинство.

Тепер я спокійна. Ну, що ж робити? “Маленька” невдача, але краще вона, а ніж ціла низка непорозумінь, непокою, прикроців. Шкода часу, грошей, хвилювання. Але...це нічого. Для чогось це все було потрібно. Хто знає, чи не наймемо ми будинку в кращих умовах, або чи не продамо ми його? Так, я скажу Lagrang’ові що 250 тис[яч], та й іншим казатиму таку цифру. Ціни, здається, підвищуються. Вже в газетах є пропозиції й не такі вже мізерні, як раніше. Pet[it] immeuble² 4 et. 500 тис[яч]. З’являються бажачи [два слова – нрзб]. Я пишу такому оригіналові зараз. В газеті ж прочитала: 500 fr. тому, хто вкаже ательє, з спальн[ею], S[alle] de bain, chauff[age]³. Не вище 15–20 т[исяч]!! “Яке мені підійде”. Цей додаток на мій погляд зайвий. Але й йому я напишу. Моя оповістка з’явиться о 3 ій год. Я вже сидітиму вдома. Ні, дитино моє, якби мене не тягло до тебе, до дому, як мені тяжко тут не було б (але воно не так вже погано все ж таки, ти не бійся!), я не поїду, не довівши справи до кінця. Доручити легко, але M[ademoise]lle Blanchard, сусідка, сказала, що навіть Rouchier був неакуратний. Призначав годину для огляду будинку, а сам не приходив. Але ж він давав оповістки на свій власний кошт, – повинен вже був би бути більш уважним.

Так от, коли доручити справу, – вона не буде зроблена. А, крім того, це ж 5%, або й 10 з річної платні!

Я ж вже тут. Помешк[ання] не коштує. Ні від кого не залежна (спасибі тобі!!). Витрачаю на себе мінімум. Я буду цим питанням займатись. Якщо з’являться серйозні наймачі, то віддам, але після анкети, не раніше. Коли б не знайшла бажачих, буду шукати продать. Хочеться звільнитись від цього тягара, особливо на випадок війни. Але що зробити тоді з нашими бідними грошенятами? Але, здається, наняти значно легше. Я собі ніколи б не простила, коли б, піддавшись слабості, покинула б тепер справу через нестерпне бажання тебе бачити. І в цьому випадкові конкорд[изм] помагає страшенно. Бідні, бідні людиши. Правду каже Метерлінк. А коли так, то як же одняти в них те, для чого вони, власне, живуть? Їхні втіхи шлунку?

* Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1–12; 2016. – № 1–11; 2017. – № 1, 6–12; 2018. – № 1–3.

Вчора, даючи оповістку в *Par[is] Soir*⁴, я пішла в Halles пішки⁵. Я бачила таке страхіття, такий кошмар. Безконечні трупи, одшматовані голови; ні, краще про це не згадувати, але це те, що людство старається сховати від себе, це – куліси. Бо витримати такого масового вбивства ніякі звичайні нерви не можуть. І от і тут видно, що ця їжа є – ненормальна. Це зовсім не одне і те саме: вбити теля, здирати шкіру, шматувати його, і зірвати яблуко, або кущик салати. Для останнього не треба а ні чарчини для храбрости (як то роблять на бойнях), а ні тренівки. Ніколи так яскраво не відчувала я бездоганної правильности твоєї системи – к[онкордиз]му. На кожному кроці самі патальогічні прояви покаліченого інстинкту. Коли мені стає тяжко, я починаю читати рукопис, або думати. Все стає простим, ясним, але з'являється ще більше почуття самотности. Бо тільки діти (та й то!) ще трохи нормальні істоти. А все інше – дрань.

[На лівому полі цієї сторінки дописано:] Необхідно видати книгу! Чи A[ndré] G[ide], чи J[ules] R[omain], чи Demarq[uiette] – все одно, а буде видано неодмінно! Juliet'am я ні слова ні про [далі дописано з лівого боку попередньої сторінки, частина якої обірвана:] що, та бог с ними. Хворі! Не треба сердитись. Мій синока, ти ж мені напиши про все, про те, як їси, що саме. Не голодай, а старайся мати від їжи радість. [Далі лист продовжено ще на двох сторінках, які в архіві переплутано місцями, а тут розміщено за логікою змісту:] Це ж нормально, це по-к[онкордисько] му! І все тобі повинно бути в радість. А те, що ми не разом, то хай це буде наша гімнастика психічна. Я все одно з тобою розмови веду і вранці, і ввечері, і вдень, і вночі. Я слухаю, як ти наспівуєш, як береш душік, як балакаєш з Нігреткою! Тобі повинні помагати наші стіни, наша земля, сонце, книжки, все. Мені легше, коли ти пишеш, що день минає швидко, що робота захоплює, що Elle est belle! Ти мій спочинок і моя радість.

Тепер вкину листа, щоб бути вчасно дома. А може хтось прийде.

До завтра, мій Любий.

Хай тобі буде, як у дитинстві, ясно та легко. Трудно з тобою розставатись, але після листа мені завжди легше. Ми не маємо права скиглити: в'яви собі, що Victor не прийде й цього рокуб, ще лишається на рік (4-й!) через якісь причини. Бідна Анета, вона зовсім придушена цією звісткою. Але тримається, не скиглить, тільки видно, що їй це нелегко.

А ми ж тільки тижні! Дітонько, ми ж щасливі як птиці на волі, правда? Пригортаюсь до тебе, любов моя.

Твоя

№ 432

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Мужен, "Закуток"]

[30 жовтня 1937]

Париж, 30-X.

Дитинко, я вже післала тобі листа сьогодні, але прийшов твій з настійною порадою віддати їм будинок. Правда, ти ще не одержав мого білого листа з докладним викладом справи з будинком, з проханням обміркувати справу тобі та телеграфувати одне слово. Цього всього нема. Є відповідь на листа, посланого перед докладним, на білому папері, листом.

Одже, ще раз: ми згодилися віддати наш будинок культурній організації для бібліотеки, лекцій, вечірок. Виявилось ж, що поза цими культурн[ими] річами, там має бути все, що торкається політичної праці орган[ізації] нашого арондісману. Центр пропаганди, збірок партійних, постійна партійна присутність – "Permanente". Значить, може бувати на день і сотні людей, а іноді й кілька сот. Мені було обіцяно слідкувати, щоб, виходячи, вони не йшли гуртом, а поодинці, не кричали. Але хіба ж це є до виконання? А хіба ж можна заборонити людям розмовляти в себе? Пепа сама казала: ми купили для бібліотеки 20 попельничок, а всі кидають недокурки на підлогу, папірці також, ніг не витирають.

В якому стані був би будинок вже через рік? Правда, ми мали б 6 тис[яч] гарантії, але хіба ж це досить? І що ми могли б зробити, коли б вони відмовились приводити будинок до ладу? Хто з них відповідає й чим? Так, поки він депутат, його депут[атська] платня є щось певне, але якщо зійдуть політичні зміни? Та це ще нічого, але ж при кожному політичному конфлікті будинкові, в якому зконцентровано так багато, завжди загрожує. Ти в'яляєш наш Square повний галасливого натопу? Біструхі¹ помруть від жаху, а ми будемо відповідати? Я розумію, що ми й на це, може, пішли б, коли б з їхнього боку не було виразного бажання себе захистити зовсім сторін, а мене віддати на всі прикрости. Зпочатку була така постанова: *habitation bourgeoise avec bureau personnel*². Потім вони найшли, що слово *bourgeoise* їм не пасує, що хтось буде від них вимагати буржуазних меблів тощо. Щоб написати “*sans caractaire commercial*”³, значить, *politique*⁴? Значить, коли щось трапиться, то я навіть не зможу сказати, що не здавала собі справи про рід діяльності?

Я пішла вранці до адвокатки. Вона, а ні хвилинка не вагаючись, відповіла: “вам, як чужинцям, не можна цього робити. Вас, при першому заколоті, можуть викинути з Фр[анції]. При першій зміні політичн[их] відносин, а вони швидко можливі: це є певна політ[ична] активність”. Це цілком відповідає моїй оцінці, навіть вирази ті самі: Ви, каже, повинні наняти нейтральній бурж[уазній] родині.

Найом організ[ації] веде за собою різного роду ризико. Якщо будинок буде ушкоджено (що в так[ому] разі не є виключено), хто за це відповідає? Ніхто, здається. Чи можна його застрахувати від такого випадку й хто це буде робити? Не знаю.

Наша *Sahier de charge* позначає – *habitation bourgeoise*. Мешканці сквару почнуть скаржитись на нас, це безсумнівно. Кожний раз, як буде натоп, або почнуть співати рев[олюційних] пісень, ми будемо одержувати різні листи з протестами, з наріканнями. За що це все? За тисячу фр[анків] на місяць? Після того, як вони безсоромно торгувалися й виторгували нещасну тисячку? Вони нас не пожаліють, не заступляться, я знаю. А ми – конкорд[изм] каже, що треба погожувати інтереси колективу та особисті. Так. Але боюся, що тут погодження не буде, а будемо страждати ми.

Переглянь справу ще раз. Я напишу Пепі, попрохаю її зайти до мене. Розповім, що ти хочеш віддати їм, але *sahier de charge* не дозволяє. Що ми все стараємося цю справу залагодити, що нам дуже хочеться їм бути корисними. Все це скажу й телегр[аму] покажу. Хай почекають. А ти тим часом переглянь всі питання. Не ідеалізуй справи. Не піддавайся симпатіям і не жертвуй нашими інтересами без великої потреби. Спокуса, я знаю, велика: покінчити, нарешті. Мати “спокій” на 3 роки. Це все правда, але... Твоя телеграма мене і зворушила й зхвилювала. Як же це я так рішила без тебе. Але я мусіла рішати, по совісті, обміркувавши, порадившись, нарешті, з компетент[ною] особою. Я взяла на себе цю відповідальність. Погано зробила? Гадаю, що повернути ніколи не пізно. Подумай. Звичайно, будинок може не нанятись, це не виключено. Що ти тоді змною зробиш! Ай-ай!! Коли ти хочеш ризкувати, то я з тобою, звичайно, і на такий маленький ризк піду. (Куди б це я пішла інакше, цікаво? До фасіста⁵?) Ну, та й надокучило мені це все, ну просто осточортіло! Подумай, як буде приємно розгорнути газету й прочитати: трус там-то. Результат такий-то. Гішпанія, URS etc⁶, мене це не дуже захоплює, бо це все може бути й в другій адресі, і справа сама від цього не зміниться. А нам зайвий клопіт. Коли б же ми були в себе, в своїй країні. Тут і так все чужинців обвинувачують у всяких несмачних справах. От тепер ти гарненько подумаєш і спокійненько напишеш. У них нічого на увазі не було, крім нашого буд[инку]. (*Marchadé* вській вони також дивилися). Але він замалий та й *saves* в ньому немає⁷. Для чого їм це?

Тепер я тобі всі свої міркування виклала. Більше сперечатись не буду, якщо ти робиш позитивно. Раз я вже відповіла, то почекай ще кілька часу можна. Хай чекають. Таких комплікацій не було б, будь ми разом.

На добраніч, мій ясний! Спи добре-добре і хай дощ більш тебе не турбує.

Твоя.

А "elle est belle et tout sera bien"⁸.

Щоб ти ні ршив.

[На лівому полі попередньої сторінки дописано:] Р. С. Я дала їм відповідь, бо не можна було більше тягнути. Я одклала вже двічі для поради з тобою та адвокат[кою].

№ 433

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, "Закуток"]

[Лист без дати, датований за змістом 30 жовтня 1937]

Мій синок дорогий!

Думала, думала після твоєї телеграми і рішила, що ти, мабуть, маєш, як завжди, рацію. Треба їм будинка віддати. Але як би так зробити, щоб до нас не чіплявся ніхто?

Пішла до Пепи, сказала про тел[еграму] і про зміст. Вона страшенно зраділа і розповіла, як засмутився один з них, одержавши мою пневматичку¹. Як він був пригнічений. "А я вже гадав, що в нас буде свій дім, нарешті. Я б його так беріг".

І, звичайно, як подумать, то це ж найкраще Іванище для нашого будинку. Не все ж бурж[уазії] мати самі естетичні хати.

Ну, от.

Нотаріального акту не варто робити. Він коштує грошей, а крім того, не певна, чи біструшки мають рацію, коли кажуть, що з ним легше виживати з будинку.

Мабуть, нам не прийдеться вживати таких мір, вони народ досить мирний, навіть занадто, здається.

Ну, підемо на ризико. Хіба ж це нам вперше?

Мені навіть шкода, що я різко, холодно одмовила. Ну, та це нічого, – тим солодше їм буде довідатись, що матимуть такий будинок. Пишу цього листа вдогонку довгому, щоб не дуже на тебе довгий вплинув.

Моя оповістка з'явилась, але наймачів ще ні одного не привела. Але й остан[ній] раз в день з'явлення оповістки був тільки один шукач. Аж на другий день їх стало багато.

Ти вже лежиш, моє щастя. В тебе тихо-затишно. Може, ліжко мокре від дощу? Чи ти догадався висушити? Твоя піджама не глажена, але чиста, лежить на твоїй полиці, візьми. Боюся, що в тебе більшішки нема. Може, покликати Маргариту прати²?

Расчка їде тільки 8-го XI. Скоро після неї й я буду! Невже?! Чогось я втомилася дуже сьогодні.

Спи спокійно, мій рідний. Хай тобі сняться чудові сни, хай все для тебе буде прекрасним. Любов моя!

Твоя

№ 434

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, "Закуток" – Париж]

[31 жовтня 1937]

Закуток. 31-X-37

Ясонько моя, в сьогоднішньому (29-X) своєму листі ти знову пишеш про те, що дуже небезпечно, непокірно віддавати депутатів будинок. Але не пишеш, в чому саме для нас небезпека. Що буде проводитись уся комуністична політична робота 15-го arrond[issement]³ в нашому будинку? А що ж тут такого страшного і надзвичайного? Хіба власникам будинків забороняється наймати комуністам помешкання? Хіба комуністи – нелегальна партія? Ну, хай настане сильна реакція і закриє партію. Вони перестануть нам платити. Ми їх виселимо і наймемо іншим. Що більше може бути? Протести мешканців Square'a? А чого ж вони не протестували й не протестують проти Maison Hongroise, проти цієї право-

політичної організації? Хіба статут Square'a зобов'язує бути правих політ[ичних] переконань? Та взагалі, хіба політ[ичні] переконання грають роль в комерц[ійних] справах? Ми насамперед робимо комерц[ійну] справу, ми наймаємо будинок*. Нас цікавить насамперед наймач, а не переконання його. Ми наймаємо будинок для культурної робітничої установи, як нам це говориться. Нам нема ніякого діла, ні про що запитувати, які переконання мають ці люди.

Varillet збудував майстерню, фабрику. Зовсім не "буржуазне" житло.

Значить, йому загрожує небезпека? За що? Чому в нашому Square'i може бути фабрика, майстерня, шпиталь, дансинг, концертна зала (Maison Hongroise) [і, напевне, політичні зібрання]**, і чому не може бути бібліотеки і бюро депутата? Будуть ходити люди? Розуміється, будуть. А вони до Varillet чи до Hongrois'ів не ходять?

Правда, голубонько, мені здається, що ти перебільшуєш небезпеку. А коли б якийсь правий депутат звернувся? Теж була б небезпека? Теж не було б небезпеки, але я волію комуністів. Так, – вони, мабуть, сталінці, але більшість їх, напевне, не знає, що таке тепер сталінізм. Вони – просто соціалісти, революціонери, люди, які хочуть зміни сучасного ладу. А пропаганду та роботу для цієї мети вони будуть робити і в нашому будинку. Я волію, щоб робилася ця робота, а не робота зміцнення цього ладу, чи то якоюсь організацією чи окремою особою, що житиме в нашому будинку.

Я гадаю, що нам небезпека не загрожує. Ми проти закону нічого не робимо. Ми унаймаємо будинок депутатові фр[анцузького] парламенту. Чого ж більше? Це ж не гангстер, не фальшивомонетник, це член однієї з урядових партій.

Ні, ні, Кохонько, не вагайся, коли ще вагаєшся, коли моя телеграма тебе не схлипла. Найбільше, що може бути, це заяви від співмешканців Square'a, коли б вони так одностайно виступили проти співжиття з комуністами. Але одностайності не може бути, бо Hongrois'у самі мають таку саму "провину", так само Varillet. А, крім того, Hongrois'у й Scudder'ка – чужинці, зась їм протестувати проти французів. Хто більше? Та й що можуть зробити? Процес нам? А ми їм "встрічний". Та й за що, власне? Що ходитимуть люди в будинок? Що ж тут такого страшного? Вони ж не будуть ні кричати, ні битись, ні навіть співати (як те робили й роблять мадяри). Бідні сусіди мадярів жити не можуть через ці співі та крики, а тим часом мадяри ніяких небезпек не мають за це. Ще раз: ти перебільшуєш.

[Зліва від основного тексту дописано:] Одже: коли все ж таки вагаєшся, пропоную гарненько обміркувати мої аргументи і вирішити. Може, ти маєш якісь інші дані, якісь інші докази, що ми робимо щось недозволене, небезпечне для нас? Я не бачу, кажу, нічого недозволеного, ні небезпечного.

[Праворуч дописано:] От що наші листи пропадають, оце обурлива річ!

[Над текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Адреса Миколи¹: "Le Messenger"² – pour M. Scharoval, 31, rue des Cordelières, Paris, 13.

[На першій сторінці над текстом, перевернувши аркуш, ліворуч від дати В. К. дописав:] Якщо з депутатом не підпишеш, доведеться, мабуть, ще посидіти в Парижі. Ну, що ж, потерпимо це, що ж робити. [Праворуч від дати:] Але коли ти вже рішуче відмовила їм, коли назад уже не можна вернути, то теж не хвилюйся, не турбуйся, хай так. Знайдемо інших наймачів. [Ліворуч від основного тексту дописано:] У нас нічого нового. Доц учора лив цілий день, грім, блискавка. Стало холодніше. Хмарно. Тихо. Пишу листа до фурфістів у справі представництва на Конгресі. Іду сьогодні до Маратюшок. [Праворуч від основного тексту дописано:] А вона все ж таки – belle! [Під текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Ніжна моя, прекрасна моя, не хвилюйся, не турбуйся, не вагайся, підписуй з депутатом "і бог нас простит"³. Нічого страшного не буде. Така моя думка, судячи з того, що я маю від тебе як матерьял для судіння.

* Підкреслено хвилястою лінією.

** Квадратні дужки автора.

Paris le I – XI

Мій ясний, рідний Люб,
спасибі тобі за чудесного листа, за гарні звістки, за спокій, прозорість які я відчуваю в рядках та поза ними. І соромно мені, що я злякалася їм віддавати й викликала в них сумнів щодо себе, гіркість та жаль. Але це нічого: після цього іспиту контакт, я сподіваюся, стане більшим і вдячність тобі також. Я бачила Пепу. Коли сказала їй про телегр[аму] від тебе, вона вся засяяла. “Як шкода, що його нема в Парижу”. Розповіла, як був пригнічений секретар, ледве не плакав: “А я сподівався, що це справжня жінка, не така, як усі. І що нарешті в нас буде наш будинок, яким ми можемо гордитись”.

Коли все добре буде доведено до кінця, я буду задоволена навіть і цим невеличким інцидентом, бо він дещо більше виявить. Правда? Я прочитаю їм твого листа неодмінно.

Ти настоюєш на нотар’яльнім баю? Добре. Я розвідаюся завтра, бо сьогодні все зачинено.

Щодо A[ndré] G[ide], то ти не бійся, – він мене прийме. Я абсолютно в тому певна (хвороба легка). Все перекажу йому, як ти пишеш. Коли б, “паче чая”, з ним не вийшло, то я звернуся до J[ules] R[omain]а. Не знаю його політичн[ої] фізіономії, але, судячи по книгах, він не може не співчувати к[онкордизм]ові. Мені здається, що це тепер не менш важна річ, ніж затримка війни. І то: затр[имати] війну треба, щоб к[онкордиз]м мав час зайняти відповідне його вазі місце в світі. Все, все вимагає його, все життя.

Коли плебісцит заважає виданню ам[ериканц]ям, то я цілком погоджуюсь, що його треба випустити; це ж тільки приклад. Що ж до фр[анцузького] тексту, то він від того вирає, бо це занадто... (ні, я, здається, не маю рації). В кожному разі, напиши мені, чи викидати зразу ж, чи потім для друку?

Значить, “Нова зап[овідь]” сподобалась! Як би ж могло бути інакше? Але чи знайдуть грошей на видання?

Добре, що погодився до конгресу. І, звичайно, ти виступиш з к[онкордиз]мом і матимеш величезний успіх.

Треба зараз же готувати текст промови. Добре? Мій любий, моя гордість, моя радість, моє все!

От це якраз те, що треба, і щоб видання вже було до того часу зроблено. Я вже все зроблю для того, будь певний!

Ти закликав до нас Левинського¹? Дуже добре. Звичайно, я вже буду вдома на той час.

Я маю ще одну пропозицію: зробити в Парижі виставу твоїх речей. Ти не дивуйся. Це вже давно пора. Ти зробиш ще кілька полотен і на січень, на час конгресу, ми це зробимо.

Я довідуюсь про умови й в Жака й в France-Marie². Попрохаю зробити це як слід і щоб мати пресу. А тоді, як буде твоя подорож до Америки, ти візьмеш туди також полотна і зробиш виставу там. Це я твердо рішила. Я зайшла в Musée du Luxembourg³ і з насолодою дивилася на багато річей і бачила, наскільки твоїм річам там місце! Це сором, що ми цього й досі не зробили. Тому треба тобі малювати на полотні, а не на дошках. Я привезу звідси й фарб також. Напиши розміри і фарби. Треба не капцаніть, а робити більші річі.

Тобі ж я замовляю поїхати до Каніва вранці, купити квітів великий букет і для мене намалювать. Дуже прошу в золотистих тонах. (Пам’ятаєш, ми бачили десь на дорозі й ти сказав: “Це б я намалював”). І не зтискуй квіти, як Глуш[енко], а зроби вільно. (Я маю право втручатись в технічний бік вибору моделі, правда?) Якщо зробиш два малюнка, буду щаслива два рази.

Що мені з Мар'яною робить? Шкода дівчину, але чим я їй поможу? Та в даний момент мені не до неї, хай почекає, а там побачимо.

Дитинонько, так ти ж мені напиши про Марат[ушок]к бідних. Як то їм там у горах, чи ти був в них учора? Я тобі вчора не написала, бо напередодні послала аж цілих 3 листи. Чи одержав? П[оследние] Н[овости] – передплачено. Ordures ще ні. Я сплачу тільки сто й попрохаю почекаати. Проте, в мене ж будуть швидко гроші, здається?!

На мою оповістку ніякого руху. Було глупо давати на свято, але ж я поспішала...

Вже два дні не бачила Japp'u, та й нікого. Зайшла було до Анети віддати гроші, але її не застала.

Коли ти кажеш, що в вас злива, – значить, те саме буде тут на слідуєчий день. Це весь час так з погодою. Напиши неодмінно, що саме ти їси, чи купиє дати⁴, горіхів, чи купуєш фрукти й які саме? Тут досить дешеві й багато. Яблука, починаючи від 150 fr. kilo! Поганенькі, але все ж таки. Чи не дуже ти зхуд?!!

Обіймаю тебе, мій син драгоцінний, мій ніжний, прекрасний, єдиний. Хай тобі буде ясно на душі, молодо в руках та всьому тілі. Пиши малюнок! Чуєш?

Твоя

№ 436

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[1 листопада 1937]

Закуток. 1-XI-37

Дитинко моя, одна, прекрасна, одержав разом три твої листи з 30-X. Довго розплутував, який перший, а головне, який останній. І, здається, знайшов: останній немов би той, де ти згожуєшся, що треба таки віддати комуністам будинок. І, здається, це якраз і не правильне рішення. Здається, ти мала більше рації, опинаючись. Я сьогодні оце зараз пішлю тобі телеграму (якщо в Cannes телеграф одчинений, сьогодні ж Toussaints¹!), щоб відмовити депутатові, що твої останні аргументи переконали мене. Шкода, що ти мені відразу так докладно не написала. Я не бачив небезпеки звідси, але після твого освітлення в останньому листі мені стає видно, що, дійсно, для нас – велика небезпека. І тепер я в непокої, чи не підписала вже ти бай. Коли підписано вже, то чи не можна скасувати? Чи не згодяться вони вернути підпис? Навряд.

Але коли й так, ну, що ж робити, будемо терпіти, може, ніяких комплікацій і не буде. Чи не можна, справді, якимось себе забезпечити від прикрощів? Чи не можна взяти в неї зобов'язання, обіцяння на папері, що вони будуть на улиці й у Square'ї поводитись тихо, не ходити юрбами, не співати і т[аке] і[нше]? Це, звичайно, тоді домагатися таких обіцянь, коли бай уже підписний й коли вони відмовляться розірвати договір (мотив ти можеш винайти, переглянули з адвокатом cahier de charges і бачимо, що ніяк не можливо). Коли підписала, то чи не можна все ж таки домагатися юридично розірвання договору – порадься з адвокаткою.

Досадно, що так виходить. І сумно, що ми не вияснили раніше це питання. Але ж так складалося, що ти не знала, кому саме ти наймала. Може, на цій підставі, що вияснилося після підпису інше, ми можемо настоювати розірвання договору, зневаження підпису?

Хочу думати, що ще не пізно, що все ж таки чекаєш од мене остаточної відповіді на свої листи. Ти пишеш: “мабуть, ти маєш, як раз у раз, рацію”. Оце “мабуть” дає мені надію, що ти без моєї відповіді все ж таки не підпишеш баю. Але ще раз: як і підписала, як і ніяк повернути не можна, як вони будуть такі... паскудники, що не схочуть повернути підпису, хоч ми й матимемо біду (можна сказати, що виявилось після підпису, що ризик є більший, ніж ми думали), – то будемо спокійно ставитися до цього і не псувати собі життя. Ми зробимо ці заходи, ми будемо домагатися розірвання з самого початку, і на випадок чого у нас буде доказ, що

ми не з доброї волі віддали, що ми помилились, от це і це є доказом цього, от є такі свідки.

[Ліворуч від основного тексту дописано:] Але зробити ці заходи, домагатися повернення підпису конче треба, так само як живих свідків, що ми не хотіли віддавати політичній організації,

[Над текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Якщо холодно і камін не помага, купи вугіль і пускай у 1-2 кімнати *chauffage*². Перед каміном поклади лист бляхи – купи,

[На першій сторінці зліва від основного тексту дописано:] Сумно, що так трудно іде з нашим будинком. Коли не підписала бай, то чи хутко наймем? Але я буду терпляче чекати, моя голубонько, – може, дійсно, все це є для чогось кращого? Правда, справа з перекладом все одно ж не дозволила б тобі виїхати зараз же. Одже, ... Всією душою обіймаю тебе. Щоб там ні було [продовжено над текстом:] – не сумуй, не непокойся. Тільки якщо підписала і підписа ніяк вернути не можна, то зроби всі можливі юридичні й не юридичні заходи, щоб розірвати, щоб ці заходи потім служили за виправдання. Конче зроби це. Навмисне повторюю. Це – нас заспокоїть і, може, дійсно, на випадок чого врятує. [Під текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] А “ім” потім можна було б сказати, що ми мусіли... домагатися розриву, щоб якомсь себе забезпечити. Але це тільки потім, коли б вони не згодились на розрив. [Праворуч від основного тексту дописав:] А в нас весь час *грім, блискавки, зливи, самому в таку погоду...*

№ 437

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[2 листопада 1937]

Закуток. 2-XI-37

Тільки що одержав твою телеграму, мій любий Люб, насилу розшифрував, обміркував і от що наготував для нашої телефонічної розмови в 7-30. (Адже в 7, а не в 4?).

Підписати бай можна, але на двох умовах: 1) Вони дають на письмі (в контракті чи окремо, це ти довідаєшся сама, як краще) зобов'язання ніякої політичної роботи в будинку не проводити. Навіть бюро депутата офіційно не мати. Ми, звичайно, свої поліції там мати не зможемо і вони будуть, мабуть, робити, що схочуть. Але ми на політику своєї згоди не даємо. Даємо будинок тільки для культурного вжитку (бібліотека, лекції, концерти). Одже, щоб не було ніяких політичних зібрань, ніяких юрб, ніяких демонстрацій, співів і т[аке] і[нше] ні в Square'ї на r[ue] de Vaugirart¹. В будинку так само ніяких криків, галасу, великих шумів. Все це повинно бути детально списано в договорі. Невиконання цього договору автомат[ично] тягне право виселити їх.

Таким чином ми з себе здійсмаємо всяку відповідальність. Одже, цим самим ніякого втручання в політичні справи Франції ми не робимо. А проти культурн[ого] вжитку нашого будинку ніхто не може протестувати.

2) Вони зобов'язуються застрахувати будинок в англійському страховому товаристві (найкраще Ллойді) проти всяких ушкоджень на політ[ичному] ґрунті, – розгрому часткового чи цілковитого, вибуху бомб в будинку чи перед ним, що потягло б за собою руйнацію; так само страхування проти конфіскації будинку політ[ичною] владою Франції (якою-будь, розуміється, немов би фашистською, але хто зна, що може бути, яка влада схоче це зробити). Отже, редагувати в загальній формі, проти конфіскації будинку будь-якою владою політичною. Страхові внески за три роки вперед повинні зробити вони. Оцінка по курсу дня, – тепер 250 т[исяч] фр[анків]. Поліс одержимо ми. Без остаточного виконання цих умов не підписуй бай. Таким чином ми себе гарантуємо принаймні від можливих матеріальних збитків. Проти всяких прикрощів, навіть проти виселення з Франції за них ми нічого не можемо вдіяти. І на цей ризик ми готові йти з принципу ради пролетарської організації. Але не більше. Коли на ці два пункти не згодяться,

значить, вони хочуть весь ризик, всі прикрощі й відповідальність скласти на нас. На це ми ніяк не можемо піти. Коли маєш свої уваги, умови, виставляй теж. Ми сьогодні телефоном про це будемо говорити. Думаю, що я тобі просто прочитаю цього листа. І ти скажеш, чи згожуєшся на такий вихід.

Я гадаю, голубонько, що це був би, дійсно, вихід і для них, і для нас. Їм би тільки трохи страховка коштувала. Але коли вони хочуть мати наш будинок, вони повинні згодитись. А ми зводимо ризик на менчу [дописано ліворуч від основного тексту:] скалю. В кожному разі, ми будемо мати офіційний документ, що ми не для політичної, а для культурної справи здавали наш будинок і не наша вина, коли цю умову буде порушено. І підстави для виселення не будуть цим документом зменчені. Так само страховка повинна гарантувати від матер[іальних] збитків.

[Праворуч від основного тексту і над ним, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] Хочеться вже якось скінчити з цією справою, звільнити тебе, дати спочити. Я розумію тебе, голубонько, що може "осточортіти".

[На першій сторінці листа, перевернувши аркуш, В. К. дописав праворуч від дати:] Звичайно. може нічого й не буде, може вони проживуть тихо та мирно три роки і ніяких нарікань на [продовжено зліва від основного тексту:] них не буде. А може й буде. І тоді ми (коли вони дадуть привід для нарікань) матимемо право виселяти їх. – А найкраще було б для нас, віддати, дійсно, якомусь маляреві, артистові, вченому чи урядовцеві. Але хотілося б і робітникам дати, як ти кажеш, естетику, [продовжено під основним текстом:] не все ж буржуйкам. І ми готові, навіть на деякий ризик готові, але ж не на те, щоб нас і вислали і будинок конфіскували. Без страховки ніяк не давай. [Над текстом, праворуч від дати, дописано:] У нас нічого нового. Думаю про конгрес. Навіть трошки обдумав виступ. Багато покладаю надій на поміч Gide'a з передмовою.

Коментарі

№ 431

¹ "Au Palace" – Див. лист № 426, прим. 1.

² *Pet[it] immeuble* – *Pet[it] immeuble* (фр.) – невеликий будинок.

³ *S[alle] de bain, chauff[age]* – *salle de bain, chauffage* (фр.) – ванна кімната, опалення.

⁴ *даючи оповістку в Par[is] Soir* – "Paris-Soir" (Париж вечірній) – популярна щоденна паризька газета, виходила в 1923 – 1944 рр.

⁵ *пішла в Halles пішки* – *Les Halles* (Ле Аль) – центральний продовольчий ринок у центрі Парижа, який існував до 1971 р. Тепер на його місці – великий парк, а також чотирьохрівневий підземний торговий центр "Форум де Аль" (*Le Forum des Halles*).

⁶ *Victor не приїде й цього року* – Віктор – особа не встановлена.

№ 432

¹ *Біструхі* – сусіди Винниченків по скверу Верженн.

² *habitation bourgeoise avec bureau personnel*(фр.) – буржуазне помешкання з особистим кабінетом.

³ "Sans caractaire commercial" – *Sans caractère commercial*(фр.) – без комерційного характеру, некомерційний.

⁴ *politique* – (фр.) політичний.

⁵ *До фасіста* – Очевидно, це – іспанське *fascista*, тобто фашист.

⁶ *URS, etc* – це, очевидно, СРСР, по-французьки – *URSS*, але у скороченому мовному варіанті чується одне "С"; *etc* – тощо або так далі.

⁷ *caves в ньому немає* – *cave* (фр.) – погріб, пивниця.

⁸ *"elle est belle et tout sera bien"* – "Воно – гарне і все буде добре".

№ 433

¹ *одержавши мою пневматичку* – пневматичка, пневматична пошта, пневмопошта (від грец. *Πνευματικός* – повітряний) – вид пневматичного транспорту, система переміщення штучних вантажів під дією стисненого або, навпаки, розрідженого повітря. Закриті капсули (контейнери) переміщуються по системі трубопроводів, переносючи всередині себе неважкі вантажі, документи.

² *покликати Маргариту прати* – Очевидно, ідеться про жінку, яку наймали для прання білизни.

№ 434

¹ *Адреса Миколи* – Ідеться про адресу Миколи Шаповала.

² “Le Messenger” – “Вісник”; Микола Шаповал був редактором “Вісника Української громади у Франції”.

³ “і бог нас простит” – В. Винниченко в скороченому й перефразованому вигляді цитує біблійний вислів: “...Если вы будете прощать людям согрешения их, то простит и вам Отец ваш Небесный...” (Мф. 6:14-15)

№ 435

¹ *Ти закликав до нас Левинського* – Ідеться про Володимира Левицького.

² *Я довідаюсь про умови й в Жака й в France-Marie* – Жак і Франс-Мари – особи не встановлено, очевидно, це знайомі Винниченків, що працювали у виставкових галереях.

³ *Я зайшла в Musée du Luxembourg* – Люксембурзький музей, або Музей у Люксембурзькому саду – перший французький музей у Парижі (6-й округ, вул. Вожіра), відкритий для відвідувачів у 1750 р., з 1818 р. – перший музей сучасного мистецтва. Спочатку розміщувався в будівлі Люксембурзького палацу, тепер в окремому приміщенні, прибудованому перпендикулярно до Музею Оранжері, де зберігаються твори імпресіоністів, постімпресіоністів та Французької школи.

⁴ *чи купив датів* – date (фр.) – фінік.

№ 436

¹ *сьогодні ж Toussaints* – Toussaint (Туссен) – католицьке свято, яке відзначають 1 листопада, у США відоме як День усіх святих, у Франції в цей день згадують усіх померлих.

² *chauffage* – опалення.

№ 437

¹ *в Square’i на [rue] de Vaugirard* – в сквері на вулиці Вожіра; вулиця Вожіра – найдовша паризька вулиця протяжністю 4360 метрів, яка перетинає 15-ий і 6-ий округи. Назву отримала від назви інтегрованого в Париж села *val Gérard* (долина Жерара, за іменем абата Жерар де Море, який у XIII ст. посприяв розвитку тамтешнього хутора), яка зазнала почергових змін *Val Gérard, Vaul Gérard* і, нарешті, *Vaugirard*.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

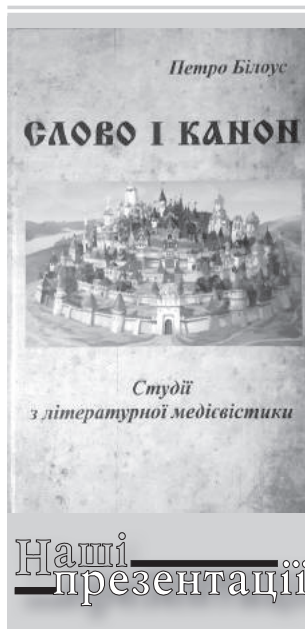
Переклад текстів із французької

Зої Борисюк.

м. Торонто, Канада

м. Київ

Отримано 26 лютого 2018 р.

Білоус П. Слово і канон. Студії з літературної медієвістики: Середньовічне повчання. Біографія як міф. Світло і тіні “Слова про Ігорів похід”. – Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017. – 392 с.

Українська середньовічна література (XI – перша половина XVI ст.) і досі має непрочитані або поверхово прочитані сторінки. У книжці читач і дослідник давнини здійснить цікаву й захопливу мандрівку до писемних джерел нашої словесної культури, знайде відповіді на свої питання. Це допоможе проникнути в таємниці старовинного Слова, котре служило релігійному та літературному канону, але водночас прагнуло досягнути живе історичне буття, непідвладне жодному канону. Дидактика, етика й естетика повчань, декодування літературних образів історичних осіб та письменників, зазирання в загадковий художній світ читаного-перечитаного “Слова про Ігорів похід” – усе це становить зміст пропонованого видання, покликаного привернути увагу сучасників до словесної архаїки України.